

ס

יפור הבריאה בספר בראשית מהווה מוקד מחלוקת בין פונד-מנטליסטים לבין "ראציונאליסטים". הראשונים מאמינים, כידוע, כי פרק א' בספר בראשית מתאר את בריאת העולם לאשורה; האחרונים רואים בפרק סיפור מיתולוגי המכיל את הקוסמוגוניה של המקרא, שיש להניח כי היא מאוחרת בזמן. פונד-מנטליסטים בני-זמננו, ובדורות קודמים, השקיעו לא מעט מאמצים, כדי להוכיח שלא זו בלבד שסיפור הבריאה, כפי שהוא מופיע בברא-שית, הוא המדויק והנכון ועומד בפני כל ביקורת מדעית, אלא שהוא גם עדיף על פני כל תיאוריה מדעית אפשרית אחרת, שהוצעה במרוצת הדורות כדי להסביר את מקורו של היקום ואת ראשיתו של המין האנושי.

התמקדות הוויכוח בסיפור הבריאה מסיחה לעיתים את הדעת מכך, שסיפור זה אינו אלא הפרק הראשון בשלבי יצירתו של היקום. לאחר בריאת העולם באו החטא, הגירוש מגן-העדן ולבסוף המבול. המבול הוא סיפור הבריאה בשניה (The Second Genesis). היקום כולו נשטף במים; המוני בני-האדם טבעו וכלו מן העולם; ואחרי ששקעו המים נברא העולם מחדש. המבול לא היה ארוץ מקומי, ובווראי שאינו סיפור מעשה ברזי, אלא הוא דיווח מהימן על מאורע אמיתי בעל היקף קוסמי. המאמין בתוקפו של סיפור הבריאה הראשון ממילא חייב להאמין לתוקפו של סיפור הבריאה השנייה.

ואכן, פרשת נח והמבול שבתה את דמיונו של הבריות ועמדה במוקד של עימות בין "אמונה" ל"כפירה" או "מדע". הרי זהו סיפור (או: "מיתוס") של חטא, עונש וקטסטרופה, שבעקבותיהם באה הגאולה הראשונה. נח הוא האב השני של המין האנושי, אחרי אדם וחווה. בניו שם, חם ויפת הם, על-פי הגניאולוגיה המקראית, האבות הקדומים של ה"גזעים" השונים שנוצצו על פני כדור-הארץ בשחר הימים. כל היסטוריה אוניברסאלית עד המאה התשע-עשרה נדרשה לגניאולוגיה הזאת. בתיאולוגיה הנוצרית זכה סיפור המבול למעמד נכבד כברית שעשה אלוהים עם המין האנושי כולו, באמצעות נח. הוא נזכר באוונגליונים כראיה ניצחת לכך, שהתערבות האל בנעשה על-ידי ארמות אפ-שרית גם בשלישית, וכי כבר היתה בעבר גאולה ראשונה, שבאה אחרי חורבן קוסמי, ועליכן תיתכן גם גאולה שניה בעלת אופי קוסמי: "ונעלם מדעתם לרצונם שלפנים ברבר אלהים נעשו השמים והארץ

יעקב שביט

אלה תולדות נח והמבול: פרשת הבריאה בשניה

מנהמים ועל-ידי המים; ועל ידיהם אבדה תבל אשר מאז כי נשטפה במי המבול...". (האיגרת השניה לפטרוס, ג 3—7; וראה גם מתי, כד 37—39).

דווקא במקרא פרשת המבול אינה נזכרת בפי דוברים המזהירים את בני ישראל מפני עשות הרע בעיני האלוהים. המבול נזכר רק אצל הנביא בן גלות בבל ישעיהו השני, המכנה את הגלות "מי נח" ("כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מיי-נח עוד על-הארץ, כן נשבעתי מקצוף עליך ומגעור בך", שם, נד, 9). הנביאים נדרשים למאורעות היסטוריים ולברית בין אלוהים לעמו ישראל, ולא לברית הכוללת בין אלוהים והמין האנושי כולו, והעונש על חטאיו של עם ישראל הוא עונש 'בהיסטוריה' ולא עונש קוסמי, עד האפוקליפסה. המבול אינו מהווה יסוד לתפיסת-עולם קטכליסטית, שהרי אלוהים עצמו הבטיח: "לא אוסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולא-אוסף עוד להכות את כל-חי כאשר עשיתי". לאחר חורבן היקום ובריי-אתו מחדש נקבע סדר-העונות ונוצרו יחסים חדשים בין האדם לבין הטבע.

מי שרואה בסיפור המקראי משקע מיתולוגי, מעובר, פרי הצורך של עורכי ספר בראשית "להתחיל מבראשית" גם הם ולפתוח בקוסמוגוניה, אינו נתקל כאן בקושי כלשהו. אפשרות רווחת אחרת היא לראות בפרשת המבול "סיפור אמוני", או סיפור בעל מסר תיאולוגי-מוראליסטי, ולפיכך אין שום חשיבות לערכו ההיסטורי. אך מי שרואה במקרא דברי אלוהים חיים, דיווח מהימן — הדיווח המהימן היחיד — על ראשיתו של המין האנושי, נתקל בלא-מעט פירכות ובעיות: מדוע נזקק המחבר להעביר מסר אמוני או מסר מוראליסטי במסגרת סיפור קוסמוגוני, המקבל תוקף של קדושה שאין לפקפק אחריה; ובכלל, אם סיפור המבול אינו אלא מיתוס, מדוע לפקפק רק בו ולא בסיפורים מקר-איים אחרים? ואכן, הפילוסופים הדתיים, יהודים ונוצרים, נדרשו הרבה לתת פתרון לשאלות שהוצבו כלפי אמיתות החלק הסיפורי הקודם ליציאת מצרים על-מנת לאמץ את הכרונולוגיה המקראית. פילון והרמב"ם ויהודה הלוי ראו בקוסמוגוניה ובכרונולוגיות של עמים אחרים "דברי רמיה" וכמותם כאבות הכנסייה; קוסמוגו-ניה המאמינה שמוצא האדם בהורו וקדמות הציוויליזציה במסופוטמיה, וסותרת את הכרונולוגיה המקראית, מתוארת על ידי הרמב"ם כ"כזבים המביאים לשחוק". אשר לסיפור-המבול, בדרך כלל לא התייחסו לתולדותיו אלא העניקו לו משמעות תיאולוגית ואלגוריסטית, ועסקו בפרשנות הטקסט ובלשונו או שהוסיפו לסיפור נופך אגדתי (וראה ספרו של מ.ד. קאסוטו "מנח

עד אברהם", 1953, וספרו של J.P. Lewis
A Study of the Interpretation of Noah
and the Flood in Jewish and Christian
(Literature 1968)

ובכל זאת הביקורת והלעג מצד סופרים
הלניסטיים פגאניים כלפי סיפור המבול
הגיעו גם את הנוצרים הראשונים לחפש
הסברים "ראציונאליסטים" כדי להוכיח,
שהמסורת המקראית אמת דיברה. ואכן,
שפע של תמיהות הוצבו כבר אז מול
הגירסה המקראית: איך ייתכן שמאורע
גדול כל-כך לא השאיר שום רושם על
היוונים ואין לו מקום בקוסמוגוניה שלהם?
איך ייתכן שלא נשאר למבול שום זכר?
פרוקופיוס מעזה, שחי במאה החמישית
והשישית לספירה, השיב על טענות אלה
בהסבר (ששב ועלה מחדש במאה השבע-
עשרה, עם הופעת מרע הגיאולוגיה)
שהמצאותם של מאובנים על ראשי ההרים,
הרחק מחוף הים, מלמדת שבעבר הגיע
הים אליהם. הפרשנות היהודית לא גייסה
את ה"מרע", אלא יצאה לפתור סוגיות
כמו — מה עלה בגורלו של למך, אבי נח:
האם טבע גם הוא עם בני דורו או, כדברי
רש"י, הלך לעולמו, למרבה המזל, שבוע
לפני המבול? וכיצד ידע נח להבדיל בין
בהמה טהורה לבין בהמה שאינה טהורה
לפני שנכתבה תורת משה? האם בין
החיות בתיבה היה גם הפניקס? איך האכיל
נח את כל החיות בלי להדיר שינה
מעניו? ואיך נכנסו לתיבה החיות הגדולות,
לוח, הפילים והקרנפים? האגדה התל-
מודית, שנדרשה לשאלה אחרונה זאת,
ענתה בדרך אופיינית: "אמר ר' יהודה:
ראם לא נכנס עמו, אבל גוריו נכנסו. ר'
נחמיה אמר: לא הוא ולא גוריו אלא
קשרו נח בתיבה, והיה תלים תלמיות
במן טבריה. לפותיתא" (בראשית רבה,
לא); אבל מה עם הקנטאור או הסירנות,
ומה אירע לדינוזאורים או לממותות
(שקיומם לא היה ידוע, כמובן, לסופר
המקראי)? האם כלו לפני המבול או אחריו,
ואם רק לאחריו, איך נכנסו אלה לתיבה?
ענין שונה לגמרי, שהעסיק מורא-
ליסטים מן המאה השמונה-עשרה, היתה
העובדה שאלוהים לא הניח לבני-האדם
פנאי לחזור בתשובה. הכיצד יתכן שראה
את פשעיהם ולא הזהיר אותם ונתן להם
ארכה להסתלק מדרכי החטא? בעיבור
הפופולרי ורבי-ההשפעה של סיפורי התנ"ך
של יוחנן היבנר (Johann Hübner):
Zweymahl Zue und Funffzig Anser-
lesene Biblische Historien... Asi
נקט לבני האדם ארכה, קודם שיורד
עליהם המבול ומכלה אותם: מאה ועשרים

שנה נתן להם לחרטה, נכתב שם.
קיצורו של דבר, סיפור המבול והפר-
שנות שניתנה לו במרוצת הדורות הם
דוגמה מרתקת בהיסטוריה האינטלק-
טואלית של העימות בין "אמונה" ל"כפירה
מדעית", ובשימוש שעשו מאמינים בדיס-
ציפלינות המדעיות החדשות, כדי להפוך
את המדע — לא לעד הכופר אלא לעד
המאשש. אף שרבים מן העוסקים בכך היו
חדורי-אמונה כי פשרה כזאת אינה נחוצה
כלל, והאמונה אינה נזקקת לראיות
היסטוריות ומדעיות שיוכיחו את אמיתות
סיפור הבריאה או סיפור המבול, הנה
בכל זאת ניסו שוב ושוב ליישב בין
השקפת-העולם ה"דתית" לבין השקפת-
העולם ה"חילונית", וזאת על-ידי אימוץ
המדע והתאמתו לתיאולוגיה או על-ידי
איתור החולשות בסיעון המדעי ובתיאוריה
המדעית.

פרשת המבול קמה לתחייה והפכה לנושא
מרכזי של ספרות ענפה במרוצת המאה
השבע-עשרה. תיאולוגים ומאמינים ביקשו
לאחות את קרעי הסיפור המקראי ולשוות
לו אמינות באמצעות ספקולציות מדעיות
שונות. אחרים, ספקנים, יצאו לערער על
האמונה בתוך הערעור על אמיתות סיפורי
הבריאה. הספקולציות הוכחו כדימיונות,
אך התפתחות המדע יצאה נשכרת, שכן
הפולמוס העלה על סדר היום שאלות
חדשות לגמרי. בספרו "אגדת נח: הראציו-
נאליזם של הרנסנס באמנות, במדע ובספ-
רות", 1963 (The Legend of Noah: 1963)
Renaissance Rationalism in Art,
Science, and Letters) מביא המחבר, דון
קמרון אלן (Don Cameron Allen) סקירה
מקיפה ומרתקת של שפע הספקולציות
הפסבדו-מדעיות שסיפקה המאה השבע-
עשרה להיסטוריה האינטלקטואלית
ולתולדות המדע. לכמה מהן היתה השפעה
לא מבוטלת על ההיסטוריה האינטלק-
טואלית של המאות שבאו אחריה. מה
שהחיה ועורר את הענין היו התגליות
הגיאוגרפיות שהגיעו מחבלי-עולם שונים
בדבר קיומן של גירסאות נוספות של
סיפור המבול, לא רק בטקסטים קדומים
אלא גם באגדות של "פרימיטיבים" באפ-
ריקה ובאמריקה הלאטינית. מכיוון שסי-
פור המבול קשור קשר בליינתק בשאלות
כמו מוצא הלשונות ובחלוקת המין האנושי
ותפוצתו, ממילא היה צורך לברר איך
קשורות אגדות המבול השונות לאגדת
המבול המקראית. האם לפנינו ראייה ניצחת
לכך, שהמבול המקראי אכן היה אירוע
כל-עולמי? ואם כך, איך אפשר ליישב את
השוני בגירסאות, ועוד יותר מכך, את

העובדה שאין שום הוכחה לכך ששואה
גדולה אכן פקדה אי פעם את כדור-הארץ?
לפולמוס נוסף הענין בפלאונטולוגיה (תו-
רת המאובנים). הרצון להוכיח את האוני-
ברסליות של המבול באמצעות הפלא-
טולוגיה, הגיאולוגיה או האתנולוגיה הפך
לדיבוק-של-ממש אצל אנשי המדע בני-
הזמן. שולב בו הרצון הישן להוכיח את
אמיתות המסורת המקראית והרצון החדש
לחשוף את המקור הקדום הראשוני והמי-
שותף של האנושות כולה. כך חזרו למדנים
בחיבורים למדניים ועביריים ושוב לקור-
שיות הישנות: מה היו מירותיה של התיבה,
ומאילו חומרים נבנתה? איך נאספו אליה
החיות השונות? מנין באו כמויות המים
האדירות שנדרשו כדי לכסות את פני-
כדור הארץ כולו עד גובה ההרים הגבוהים
ביותר? איך ליקט נח את החיות מכל
קצוות-תבל, ואיך האכיל אותם במרוצת
שבועות ההפלגה, וכו'. תשובה מהפכנית,
שקיבלה סימוכין באמצע המאה ה"ט
בעקבות החפירות הארכיאולוגיות, נמצאה
בהסברו של הקלויניסט מבורדו, מזכירו
וספרנו של הנסיך מקונדה, הוא Issac de
la Peryère (שעליו כתב באחרונה ריצ'רד
פופקין מונוגרפיה מקיפה, בה הוא טוען
להשפעה שנודעה לו על שפינוזה, ההש-
כלה, האתנולוגיה ואפילו הגזענות המוד-
רנית). בחיבור, שנכתב במקורו בלא-
טינית בשנת 1655, ותורגם לאנגלית
שנה לאחר-מכן, והביא על מחברו נידוי
ופרישה למגור טען המחבר, כי המקרא
אכן אמת דיבר, אלא שהמבול היה אירוע
מקומי ומתייחס לבני ישראל ולא-רץ
ישראל בלבד. אלוהים התכוון להכרית
מעל פני האדמה רק את בני-ישראל
שחטאו, והמבול הוגבל לתחומיה של
ארץ-ישראל. העובדה שהתיבה עגנה
לבסוף בהרי אררט שבארמניה (ולא בהר
גבוה יותר) מלמדת על הטווח הגיאוגרפי
של המבול. ונוסף לכך, לא ייתכן שבניו
של נח פרו ורבו במהירות עצומה כל-כך
(והיו בעלי 'צבעים' שונים) כדי ליישב
מחדש את כדור-הארץ ממכסיקו ועד סין
על התמיהה הראשונה היתה תשובה מן
המוכן, שהאריכה ימים: אילו היה המבול
אירוע מקומי אפשר היה לברוח למדומי
ההרים ולא היה כלל צורך בתיבה
דבריי-כפירה אלו עוררו שפע של חיבו-
רים ומפלטות, שיצאו להוכיח מעל לכל
ספק, כי המבול היה מאורע קוסמי ולא
מקומי, וכי Peryère, כמו שפינוזה אחריו,
הוא משרתו של השטן. שלושה מלומדים
מאנשי קמברידג', למשל, ניסו להוכיח
שהמצאותם של המאובנים גם בשכבות

מבוססים איפוא על מאורע אמיתי. מה שספקנים ראו כמיתולוגיה, כפרי הדמיון, הפך להיות דיווח על מאורע היסטורי בזמן הניתן לציון.

אולם אשליה היא להניח שבכך עגן סיפור המבול בנמל-מבטחים. כלל וכלל לא, שכן למעשה עכשיו זיעזעה אותו טלטלה עזה יותר. פירסומו של אפוס גילגמש הוסיף נרצח חדש לחקר המקרא ולתולדות תרבויות המזרח הקדום. אס' כולת "בבל והתנ"ך" (Babel and Bible) הישוותה בין הנוסחים ושענה לתולדות של המקור המקראי במקור הבבלי (והשומרי). ועוד קודם-לכן טען החוקר הגרמני הופלד (Hupfeld) כי ב'בראשית' עצמו יש שתי גירסאות, שבאחד ראה מקור קדום ובשני נוסח מאוחר ומשלים. בראשון מכניס נח לתבה שניים-שניים מהחיה ומהבהמה, ואילו בשני שבעה-שבעה מן הסהורים ושניים והלאה טהורים. בראשון ירד המבול מאה-וחמישים יום, ואילו בשני רק ארבעים יום, ועוד חילופי גירסאות, שקאסטו ביקש לראות בהם נוסח קאנוני ונוסח עממי. מכל מקום, גילוי האפוס הבבלי איפשר לפתח את הטיעון ולקבוע, כי המקור הקדום הוא שומרי-בבלי, ומכאן, כפי שקבע הרמן גונקל בספרו משנת 1895, Schöpfung und Chaos, שכבת היסוד של התרבות הישראלית הקדומה הייתה בבבלי. התגליות הארכיאולוגיות אישרו איפוא את המצוי במקורות קדומים (בירוסוס) בדבר קיומה של אגדת מבול בבבלי. מוצא אבות האומה מבבל מלמד כי נטלו איתם את הסיפור, שהיה נפוץ מאד בארץ מולדתם, ונטעו אותו ברקע החדש ובאמונה החדשה.

אותה שנה דיווח ג'ורג' סמית (G. Smith), בפגישה החורשית של "החברה לארכיאולוגיה מקראית" בלונדון, על התגלית המרעישת מניוה. הוא הצליח לפענח קטע ממה שכונה אחר-כך "האפוס של גילגמש", אפוס אכדי ממקור שומרי, כפי שנתברר לאחר-זמן, המתאר את קורותיו של אדם נפשותים, בן-דמותו של נח המקראי. הידיעה עוררה, כצפוי, התרגשות עצומה בדעת-הקהל הפרוטסטנטית. העיתון הבריטי "הדיילי טלגרף" מימן משלחת למסופוטמיה, וסמית בראשה. מזלו שיחק לו ותוך זמן קצר העלה מאדמת ניוה מאות לוחות, שעליהן האפוס הבבלי הקדום (תוך עשור לערך גילה שלימן את חורבות טרויה, ובכך הוכחה לכאורה לאמיתות ההיסטוריות של שני האפוסים, המהווים עמודי-התווך של תרבות המערב).

כדי להדגים את הרושם העז שעשתה התגלית נרחיק עדותנו עד לעיירה הקטנה ליק, שבגבול פרוסיה-רוסיה. שם מיהר העיתון היהודי "המגיד" לקדם את הבשורה הבאה מניוה במאמר מינואר 1873 כך: "מובן הדבר כי החודעה הנ"ל עשתה רושם גדול כי עלייה יש לנו עדות קדומה על אמיתות מה שכתוב בתורה" (תורתנו הקדושה) ויפברו פיות הכופרים באמיתותה".

האפוס של גילגמש רק הביא סיפור-מעשה דומה לסיפור המבול המקראי. כיובל שנים לאחר פענוחו באו תגליותיו של סיר ליאונרד וולי (L. Woolly) באור (אור כשרים), ושל סטפן לנגדון (S. Langdon) בקיש, לאשש את הסיפור עצמו ולהוכיח את אמיתות התיאוריה בדבר היותו של המבול אירוע מקומי. נתגלתה שכבת טיט מכ-3300 לפני הספירה, המלי-מדת על חורבן שנגרם עליידי שיטפון גדול. הכרונולוגיה השומרית חילקה את ההיסטוריה שלה לעידן שלפני המבול (אבונו באכרית), ראייה לכך שזכר המבול נחרט היטב בתודעה כציון-דרך. הנה באה ההוכחה ועלתה מתוך האדמה כי מבול גדול שטף וקבר ציוויליזציה קדומה. "המ" בול עלה מן החפירות" והוכיח, כדברי הספר הפופולרי "התנ"ך כהיסטוריה", כי "התנ"ך אכן צדק: Die Bible hat doch recht. לא ייפלא כי הידיעה מחפירות אור הכריזה: "גילינו את המבול", והרעיש את דעת-הקהל לא פחות ממה שהרעיש אותה הידיעה על פענוח האפוס של גילגמש. מנקודת-המבט של תושבי האיזור הנפגע, שהקיף שטח שאורכו כ-630 ק"מ ורוחבו כ-160 ק"מ, זה היה עולם ומלואו. המיתולוגיה הבבליה והסיפור התנ"כי

הסלע הקשות ביותר, מהווה עדות ניצחת למבול עולמי, שקבע ועיצב את פני כדור-הארץ. אחריהם באו שלוש תיאוריות חלופיות לפשר בין העדות המקראית והמדע החדש, הגיאולוגיה. הראשונה הייתה התיאוריה של ג'ורג' קוריה (Curier, 1769-1832), שסבר כי שרשרת קטסי-טרופות התרחשה כמה עידנים לפני בריאת העולם, ואחריה המבול של נח, שהיה האחרון שבקטסטרופות (וארע חמשת אל-פים או ששת אלפים לפני הספירה). תיאוריה זאת, שזכתה לפופולריות רבה, בלמה לא במעט את קבלת תורת האבולוציה האורגנית ופותחה על-ידי ויליאם בוקלנדר (W. Buckland) פרופסור לגיאולוגיה מאוקספורד, בספרו "שרידי המבול" משנת 1832. בעוד תיאוריה זאת קונה לה אחיזה בקרב ציבור התיאולוגים, קם עליה צ'רלס לייל (C. Lyell), אבי מדע הגיאולוגיה, שקבע שהתפתחותו הגיאולוגית של כדור-הארץ הייתה התפתחות הדרגתית, ועליכן יש לדרות על-הסף כל תיאוריה בדבר קטסטרופה עולמית. ספרו "עקרונות הגאולוגיה" קדם ל"מוצא המינים" של רודני בהצגת תיאוריה אבולוציונית (The Geological Evidences of Antiquity of Man, 1863). התיאוריה השניה, שבאה לשפר את הראשונה, הוצעה על-ידי הוונטיקאי השוודי קרלוס לינאוס (C. Linnaeus), וזכתה לפופולריות רבה בזכרו של כהן-הדת הסקוטי ג'ון פלמינג (J. Fleming), שהביא אותה בשנת 1826 לידעת קוראי האנגלית. על-פי התיאוריה הזאת, מי המבול לא הטביעו את חותמם על כדור-הארץ ולא השאירו עדות לשר-אחרת; שהרי סיפור המבול עצמו מורה, שהמים שקטו בהדרגה ולא הייתה שום תוזות יבשות, שינויי אקלימים וכיוצא באלה. מעשה היונה ועלי הזית מלמד גם הוא, שפני הארץ לא עברו כל שינוי אקלימי וכי הצמחיה נותרה בריוק כפי שהייתה קודם למבול. התיאוריה השלישית הוצעה על-ידי ג'ון פיי סמית (J. Pye Smith) בשנת 1839, שחזר, בעצם, על טענות Peryere. המבול היה אירוע מקומי ולא אוניברסאלי. אם כך, נותרה השאלה בעינה, כיצד הופיעו גירסאות כה רבות של סיפור-מבול בחלקים שונים ורחוקים של כדור-הארץ? האם לפנינו סיפור בעל מקור משותף או תגובה סיפורית (מיתור-לוגית) דומה לשטפונות שפקדו מקומות שונים בעולם? האם מדובר במבול אחד או בכמה מבולים?

הגירסה המקומית זכתה לתימוכין בל-תיצפויים בשנת 1872. ב-3 בדצמבר של

הכתיבה ההיסטורית היהודית הלכה, בדרך-כלל, בתלם המסורתי ונאחזה בתג' ליות הארכיאולוגיות כראיה לאמיתות המסורת. אבל משכילים רדיקאליים הבינו היטב את טיב הדילמה החדשה שנוצרה: אומנם הארכיאולוגיה הוכיחה לכאורה כי סיפור המבול מעוגן ברקע היסטורי קוני-קרטי, אבל היא גם מציבה שאלות קשות בכל הנוגע למקוריות המסורת המקראית ולראשוניותה. האפוס של גילגמש מעיד על קדמותו של המקור הבבלי, ומכאן האפשרות הסבירה כי סיפור המבול במקרא — ולא רק הוא — מבוסס על חומר קדום בזמן, שעובר על-ידי כותב ספר 'בראשית'. במילים אחרות, הסיפור המקראי מעוגן במקור אלילי, טענה שאי אפשר היה לקבלה למי שהאמין בקדושת ספר 'בראשית' ובא-התלות המוחלטת של התרבות הישראלית הקדומה בתרבויות סביבתה. הדילמה היתה גם ככך, שסיפור המבול כאילו הוכיח את האמת ההיסטורית בסיפורי האבות. צורך המקרא בתארו את אברהם אבי האומה כיוצא מארם-נהרים (אור כשדים), שכן הארכיאולוגיה גילתה כי סיפור אברהם מעוגן בריאליה היסטורית. מכאן גם שאברהם הביא עמו לארץ כנען את סיפור המבול. המסקנה היתה כי העובדה שסיפור המבול מקורו בבבל מהווה ראיה ניצחת לאמיתות סיפור אברהם במילים אחרות, היה כאן רווח והפסד.

אחרים, כמו ד"ר שלמה רובין, מלומד ופופולריזטור פורה, הציג בפני הקורא העברי בשנת 1882 את תרגומו של סמית לגילגמש ואת הקטע מתוך חיבורו של בירוזי הכשדי (בירוסוס), שנשתמר אצל אלכסנדר פוליהיסטור, כדי ללמד את הקורא העברי פרק במיתולוגיה השוואתית. פתרונו של רובין היה כי מדובר אכן בגירסה עברית לסיפור בבלי, אך בעוד שהגירסה הבבלית שמרה על המאורע בתבנית של מיתוס, אברהם ובניו העניקו לו תוכן חדש ומקורי. לא רק שפרטים חשובים השתנו במעבר מגירסה לגירסה; התוכן והמשמעות עברו שינוי מוחלט כשסיפור המבול נעקר מסביבתו האלילית והועבר למסגרת של השקפת עולם מונו-תאיסטית, שעל-פיה האלהים הוא בורא העולם כולו. לא ה'מקוריות' חשובה אלא תוכן הדברים הוא הקובע.

השוני בפרטים ובתוכן בין הגירסה הבבלית לגירסת ספר 'בראשית' הביא חוקרים שונים, כמו אלכסנדר היידל (A. Heidel) להניח, כי העובדה, שלפנינו הבדלים מכריעים בין שתי הגירסאות,

מחייבת להוביל להנחה שאין המדובר בשתי מסורות שהתפתחו מאותו מקור, אך בהקשר תרבותי שונה, אלא בשני סיפורים שונים במקורם. היידל אינו מקבל את האפשרות שהמעבר המקראי שינה פרטים מהותיים בעלילה וברקע שלה. אומנם היידל אינו מקבל את הסברה שהגירסה העברית קדמה לבבלית, אך לו ספק שהגירסה העברית נכתבה ללא תלות בגירסה הבבלית קיצוניים ממנו בהנחה על מקוריות המקרא, כמו ריכרד אנדריי (R. Andree), בספר משנת 1891 בשם "אגדות המבול", הציג את התיאוריה שהמקרא הוא זה המשמר את הגירסה המקורית של המאורע. וכל כך למחצה — משום אין ספק שבני האדם ברור שאחרי נח ידעו קרוא-וכתוב ועל-כן סביר להניח שמהירו לרשום את זכר המאורע הנורא שהתרגש עליהם סמוך לזמן התרחשותו. הנוסח המקורי הזה נשתמר במקרא, ואילו הנוסח הבבלי המאוחר יותר, משובש וגרוש יסודות אליליים... מכל מקום, התיאוריה הרווחת היתה, שסיפור המבול הוא מיתר לוגיה משותפת של העמים השמיים. לפי סברה אחרת נוסף סיפור המבול לסיפור נח, האב האגדי של עבודת האדמה, בשלב מאוחר יותר על-ידי המעבר של ספר 'בראשית', שביקש ליצור בקוסמוגוניה המקראית ולחוויה מקשרת בין שני האבות הקדמונים של האנושות. סיפור המבול יצר מיתוס שנועד להסביר את המקור המשותף של המין האנושי, את תפוצת העמים והלשונות. סיפור המבול אינו מורשה מימי אברהם העברי אלא אומץ על-ידי היהודים גולי בבל, שכן לא יכלו להכירו קודם-לכן, וגם לא היה להם צורך בו קודם-לכן. אימוץ סיפור המבול הוא, איפוא, ביטוי למגמת האוניברסאליזציה של השקפת-העולם הישראלית מימי גלות בבל ואילך.

כך או כך, מה שנתפש על-ידי פונד-מנטליסטים מתונים כראיה לאמיתות הסיפור המקראי — דהיינו עקבות המבול במסופוטמיה והגירסאות השונות על התי-רחשותו שם — נתפש על-ידי פונדמנטיסטים קיצוניים ככפירה מסוכנת. בעיניהם תגליות גינויה ואור לא נחשבו כראיה לאמיתות המקרא, המספר קורות עולם מקדם, וזאת משום שהפכו את הסיפור למיתוס, או שטענו שהיה זכר לאירוע מקומי. מנקודת-מבטו של הפונד-מנטליסט שומרה-החומות היה זה מאורע קוסמי משנה סדר-עולם. מובן, איפוא, שמנקודת-מבטם אי-אפשר למצוא מפלט לא בפרשנות האליגוריסטית, לא בטענה

שמדובר כאן במאורע ניסי, בפעולה שאי-ננה ניתנת להסבר, ולא בפרשנות ההיסטורית הלוקאלית. 'בראשית' קובע במפורש שמדובר במאורע טבעי לגמרי, שאיננו חורג מחוקי הטבע. זאת ועוד, סיפור הבריאה בשנית מבוסס על הטענה כי העולם נברא פעמיים וכי העולם שלאחר המבול שונה מן העולם שלפני המבול: פני תבל השתנו, תנאי האקלים עברו תמורות, ממלכת החי שינתה את פניה וגם בהתנהגות המין האנושי חלו שינויים מפליגים. במילים אחרות, "אלוהים ברא לאחר הבריאה".

הפונדמנטליסטים חזרו אל סיפור המבול חזרי בשחזון רב ומלאי מרץ. לא הארכיאולוגיה משמשת עזר-כנגדם אלא מקצועות שונים של מדעי הטבע: פלנטר-לוגיה, גיאולוגיה, הידרולוגיה וכו'. שי-לוב של השכלה מרעית עם סכולסטיקה ופולפול תמים ומיתמם חברו יחד להפוך סיפור המבול ל"תיאוריה מדעית", שלפי דעת האוחזים בה היא גם התיאוריה המרעית התקפה האחת והיחידה. היה זה נסיון חסר-תוחלת לחבר את התיאוריה של המבול עם התיאוריות של הגיאולוגיה המור-דרנית, כתב ק. נלסון (C. Nelson) בספרו משנת 1931 "עקבות המבול באבן"; הגיאולוגיה אינה מסוגלת לתת הסבר להיווצרות כדור-הארץ; לא כן הסיפור המקראי. וכך חברו שני מלומדים אמריקנים, האחד פרופסור למקרא והשני להנהיגה הידרולוגית, מלווים בברכת-דרך של פונדמנטליסטים בני-ימים, וכתבו ספר מקיף בשם Morris and Whitcomb, The Genesis Flood: The Biblical Record and its Scientific Implication 1961.

לגבי דידם, אין ספק שהמבול היה שואה עולמית; אילמלא כן לא היה נזכר בברית החדשה בתור שכזו; המקרא הוא המספק את ההסבר השיטתי וההגיוני היחיד למעשה הבריאה ולמעבר ממצב "אוטופי" למצב האנושי. מצב אוטופי קוסמי זה מלפני המבול הוא ששימש דגם ל"תור הזהב", אליו עתיד לחזור המין האנושי כאשר יתממשו חזיונות האסכטולוגיה הקוסמית. המחברים יצאו להפלגה ארוכה בעקבות תיבת נח. לא אתאר כאן את כל הטענות שהכניסו לתיבתם הפונדמנטליסטית, אלא רק שניים-שניים מהם.

האוניברסאליות של המבול מוכחת, לטענתם, מעצם התפוצה הכללית של גירסאות המבול. הרי כבר גרוטיוס למד במאה השבע-עשרה מסיפורי נוסעים על קיומם של סיפורי-מבול בקובה, מקסיקו וניקרגואה; ואילו בראשית המאה שלנו

ג'ון אירווינג, מפקד-המשנה של אפולו 15, מצוייד בכל אביזרי הטכנולוגיה המודרנית. מסע אחד שלו תועד בסרט טלוויזיה דוקומנטרי ומלוויו היו ערוכים לבשר לעולם כי מי שחיפש במצולות ים את מרכבות פרעה, הצליח לחשוף שרידי תיבת נח מתוך השלג הנצחי.

הבשורה לא באה, אך ידי המחפשים לא תירפנה. בכל מקרה, יש לזכור, עבור פונדמנטליסטים קיצוניים אין צורך בתיבת נח כדי להביא ראיה לאמיתות סיפור המבול. היא גם אינה יכולה לשמש ראיה כזאת, שכן אפשר יהיה להשתמש בה כדי לחזור לגירסת המבול המקומי. "אמיתות המקרא" ו"חולשת המדע" הן הבסיס המוצק והשער הרחב לפונדמנטליזם ולספקור לציות שלו.

האפוס של גילגמש מסיים את סיפור המבול כך:

פתחתי את הצוהר ויגה אור על פני ותגשש הספינה ותנח על הריניסיר, אחז הריניסיר את התבה ולא נתן לה להתנדנד.

(תרגום: שאול טשרניחובסקי)

ואילו הסיפור המקראי מספר:

ויהיה מקץ ארבעים יום ויפתח נח את חלון-התבה אשר עשה... ותנח התבה בחזש השביעי בשבעה-עשר יום לחזש על הרי אררט.

אם חשבה התיבה שמצאה לה מרגוע על הרכס הגבוה ובא הקץ לתלאותיה, שגתה באשליה. היא לא יכלה לדעת כי שיטפון של פלפול, הנובע ממעיינות הפונדמנטליזם המודרני והאורתודוקסיה — ההולכים בעת האחרונה יד ביד — יאחו בה וטלטל אותה אנה ואנה, בנסיון נמרץ להשיט אותה מעולם הדמיון המופלא אל עולם האמת ההיסטורית. דומה איפוא כי פרשת נח טרם הגיעה לסימומה. ■

15 אלף מינים וסוגים של בעלי-חיים. השאלה שהעלה סמית בספרו ב-1850: *The Relation between the Holy Scripture and some parts of Geological Science*, איך נאספו החיות במשך זמן כה קצר מכל קצווי-ארץ, זוהי למענה פשוט: פני כדור-הארץ לפני המבול היו שונים בתכלית מפניו לאחר המבול. המרחקים היו על-כך קצרים פי כמה וגם תפוצת בעלי-החיים היתה שונה. ואיך צייד נח את התיבה בכמויות המזון האדירות, שהיו נחוצות לו כדי להאכיל את המוני הנוסעים במשך כל ימי המבול? גם כאן התשובה פשוטה להפליא: ראשית, כל יצורי החי היו אוכלי-עשב לפני המבול; ושנית יש להניח ששקעו בתרדמת חורף ולא הטרירו את נח. ואם ישאל הספקן האם ייתכן שהיו לו לנח שלושה בנים, שהאחד מהם צהוב, השני לבן והשלישי שחור, תהיה התשובה כי לכולם היו גנים דומים, אלא שהתפתחו באופן שונה; והרי חוקי הגנטיקה מלמדים על אפשרות כזאת.

אכן, לפונדמנטליסט אין גם קושי לקבל את הכרונולוגיה המקראית ואת הדימוגרפיה המקראית כפשוטה. לפי זה חיו על פני כדור-הארץ 1,030 מיליון בני-אדם, צאצאי הדורות שחיו במרוצת השנים שבין אדם לנח. כל אלה, ללא יוצא-מן-הכלל, היו חוטאים, שמילאו את הארץ חמס, ולפיכך בדין נגזר על כולם להיכחד מעל פני האדמה כדי לשמש אות אוזרה לדורידורות. נח היה אבי המין האנושי, ראש משפחה "צדיק בדורותיו"; עוד כ-500 שנה חלפו ואברהם אבי האומה העברית בא לעולם בשנת 2167 לפני הספירה (לפי לוח כרונולוגי "ציוני" שהר פיע לא מכבר אצלנו נולד אברהם — ואיך יכול להיות אחרת — בשנת 1948 לפני הספירה!).

נשאלת, איפוא, השאלה — האם מול מבול ראיות מעין אלו יש צורך במציאת שרידיה של תיבת נח על רכס הרי האררט שבארמניה הטרקית? מחברינו זהירים וסבורים כי התיבה נעלמה ואברהם במרוצת הדורות, אף שלדעתם מדובר, כזכור, באניית-ענק השווה בגדלה כמעט ל"קווין אליזבת". פונדמנטליסטים אחרים זהירים עוד פחות. החיפושים אחרי תיבת נח על אררט החלו כבר בשלהי המאה הקודמת והניבו אינסוף הודעות משמחות על גיי-לויה, ואפילו תצלומים מפוקפקים. מש-לחות שבו עם הודעות על שברי-עץ, שנראו מבצבצים מתוך עבי השלג (והח-יבים להיות שרידי תיבת נח דווקא). באחרונה הצטרף למחפשים האסטרונאוט

ליקט פרייזר (J.G. Frazer) בספרו — *Folklore in the Old Testament*, 1918 למעלה ממאה נוסחים של הסיפור. ברור איפוא שסיפור המסופר בהודו ובסין, ביוון ובמקסיקו (אך לא ביפן במצרים), אינו מעיד רק על דפוס תגובה מיתולוגי, דומה לשואת-טבע מקומית, משום שהרמ-יון הרב בין הגירסאות מוכיח כי כולן מתייחסות לאותו מאורע עצמו. כיוון שכל המין האנושי נכחד במבול, לבד מנח ובניו, הרי מובן מאליו הוא שצאצאי נח, אלה שהתפזרו על פני כל כדור-הארץ, נטלו איתם את סיפור המאורע לכל קצווי תבל, וכך נחקק בזכרונם של עמים בני גזעים שונים. יש כאן נסיון לפשר בין הסיפור על השמדת המין האנושי והתחלתו מחדש, לבין תפוצת הסיפור, שהרי אם היה המבול אירוע קוסמי, ולא מקומי, לא היה צורך במשפחת נח כדי לשמרו. במרו-צת הדורות קיבל הסיפור, לפי תיאוריה זאת, צביון מקומי. אם ישאל הספקן הכופר מדוע, דרך משל, אין סיפור מגדל בבל מוכר ונפוץ אף הוא, אף שהוא שגרם לבלבול הלשוניות, תהיה התשובה הניצחת שאין להשוות בין הרושם הלא-ימחה שעשה סיפור המבול על הזכרון הקולקטיבי של המין האנושי, לרושם שעשה מגדל בבל. ואם ישאל מדוע ישעמים שאינם מכירים כלל את הסיפור, היפאנים למשל, יענה כי אלה שכחו אותו או שזכרונם היה קצר מדי.

אבל למה להסתבך באתנוגרפיה כשאפשר לספק תשובות מוחצות עוד יותר. אם היה המבול אירוע מקומי בלבד, לשם מה היה על נח לטרוח ולבנות תיבה? הרי היה ברשותו די פנאי ליטול את בני ביתו ואת חיות הבית שלו ולהימלט למקום בטוח. על אחת כמה וכמה יכלו בעלי הכנף לעוף למרחק בטוח בלי להטריח את נח לאספם לתיבה. אם נשאל כיצד עלה בידו נח לבנות במרידיו תיבה ענקית שכזאת, תהיה התשובה, שבשום מקום לא נאמר, שנאסר עליו לשכור פועלי-יום כדי לעזור לו להשלים את המלאכה בזמן. ואכן, היה עליו לטרוח הרבה, שכן מדובר בתיבה ענקית, ולא בתיבה קטנה כדרך שהיא מצויירת בדרך-כלל. נפחה הגיע ל 14,000 טון לפחות ובנייתה היתה אירוע-השיא בתולדות הספנות העולמית עד המאה התשע-עשרה. ספינה בהיקף ענקי כזה היתה נחוצה לנח, כי נדרשה לצרכיו קיבולת השווה ל-552 קרונות-מטען חדי-שים. אומנם לא היה עליו ליטול בתיבה את יצורי המים (שלא נזכרו ב'בראשית') אבל גם כך נדרש להכניס לתיבתו לפחות

רשימת ספרים נבחרת (בנוסף לחיבורים שזכור בגוף המאמר):

- H. Peake, *The Flood*, 1930.
A. Parrot, *The Flood and Noahs Ark*, 1954.
A.M. Rehwinkel, *The Flood*, 1951.
E. Sollberger, *The Babylonian Legend of the Flood*, 1962.
A. Heidel, *The Gilgamesh Epic and Old Testament Parallels*, 1946 (Forth Impression).